

değişik gelenekleri ve aralarındaki felsefi ve teknik temel farkları kısaca ortaya koyması olup bilhassa fen bilimlerinin gelişmesinin çerçevesini çizmesi bakımından öncelikle başvurulacak bir kaynaktır. *İrşâdû'l-kâşid* bu alanda daha sonra yapılan çalışmalara kaynaklık etmiştir. Eserin anonim bir versiyonu olan *Kitâbü'd-Dürri'n-nazîm fi ahvâli'l-ülûm ve't-ta'îm*, yahudi-Arap ortamında İbnü'l-Ekfânî'nin ismi zikredilmeksizin üretilmiştir. Ahmed b. Ömer b. Hilâl el-Mâlikî er-Rebî tarafından tasavvufî bir çizgiye çekilerek kaleme alınan *ed-Dürri'l-manzûm fi beyâni haşri'l-ülûm* adlı eserde yine *İrşâdû'l-kâşid* esas alınmıştır. Kal-kaşendî *Şubhu'l-a'sâ*'sında onu büyük oranda aktarmıştır (I, 467-481). Taşköprizâde'nin ilimler tasnifiyle ilgili *es-Sa'âdetü'l-fâhire fi siyâdeti'l-âhire*'si ile *Miftâhu's-sa'âde ve mişbâhu's-siyâde fi mevzû'âtî'l-ülûm*'unun ilimler tasnifi bölümü (I. cilt) ve bu eserin Türkçe tercümesi olan *Mevzûâtü'l-ülûm, İrşâdû'l-kâşid*'in büyük bir kısmını ihtiva eder. Yine Kâtib Çelebi'nin *Keşfü'z-zunûn*'u ile büyük oranda Taşköprizâde'nin *Miftâhu's-sa'âde*'sinin ihtisarı olan *Kevâki-bü's-seb'a*'nın da ana kaynağı *İrşâdû'l-kâşid*'dir. Son olarak Kannevcî'nin de *Ebcedü'l-ülûm*'unda Taşköprizâde ile Kâtib Çelebi üzerinden dolayı biçimde bu kitaptan faydalandığı, modern dönemde ise Wiedemann'ın İslâm ilim tarihi çalışmalarında yine en çok ona başvurduğu görülmektedir (*Aufsätze zur arabischen Wissenschaftsgeschichte* [ed. W. Fischer], Hildesheim 1970, s. 589-595). Kitabın halen 100'e yakın yazma nüshası bulunmakta ve bunların ondan fazlası İstanbul kütüphanelerinde muhafaza edilmektedir. Eser İngilizce tercümesiyle birlikte Aloys Sprenger (Kalküta 1849), Mahmûd Ebû'n-Nasr (Kahire 1318/1900), M. Selim el-Âmidî el-Buhârî (Beyrut 1904), Abdüllatif Muhammed el-Abd (Kahire 1978), Abdül-mün'im Muhammed Ömer (Kahire 1990) ve Muhammed Avâmî (Cidde 1414/1994) tarafından yayımlanmıştır. Ayrıca mûsiki bölümünü A. Shiloah Fransızca'ya çevirmiş (*Yuval*, I [1968], s. 221-248), Januarius Justus Witkam da Danimarka diline tercümesiyle birlikte tenkitli neşrini yapmıştır (*De Egyptische Arts Ibn al-Akfânî* [gest. 749/1348]. *En zijn Indeling van de Wetenschappen*, Leiden 1989). 2. *Risâle fi âdâbi şoḥbeti'l-mülûk*. İran, Yunan ve Hint siyasi gelenekleriyle İslâm siyasi literatürü çerçevesinde hükümdarlarla sohbet etmenin âdâbını ve önemini anlatmakta-

dır (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2828, vr. 1^a-14^a).

İbnü'l-Ekfânî'nin bunlardan başka *el-Lübâb fi'l-hisâb* adlı kısa bir çalışması (Bağdat, el-Methafü'l-İrâkî, nr. 3435), Nevevî'nin *Kitâbü'l-Ezkâr*'ından çıkardığı *Levâmî'u'l-envâr fi telhîşî'l-Ezkâr* adlı bir özetle (Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 46, vr. 130-150) simya ve şiir hakkında birer parça yazısı zamanımıza ulaşmıştır. Diğer bazı eserleri de şunlardır: *Şerḥ 'alâ fuşûl Buḫrât, Kitâb fi 'ilmi'n-nabz, Kifâyetü'l-hüssâb fi 'ilmi'l-hisâb, Telhîşü'l-ittnâb fi 'amelî'l-uşurlâb, Niḥâyetü't-teysîr fi kâ'ideti 'ilmi't-tefsîr, Muḥtaşarü'l-Erba'în li'l-İmâm Faḫrid-dîn, et-Ta'îlîk 'alâ Keşfi'l-hakâ'ik* (eserlerinin bir listesi ve geniş bilgi için bk. *İrşâdû'l-kâşid*, neşredenin girişi, s. 50-108).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Ekfânî, *İrşâdû'l-kâşid ilâ esne'l-makâşid* (nşr. J. J. Witkam), Leiden 1989, neşredenin girişi, s. 11-170; Safedî, *el-Vâfi*, II, 25-27; a.mlf., *A'yânü'l-âsr, Âtîf Efendi Ktp.*, nr. 1809; Kal-kaşendî, *Şubhu'l-a'sâ*, I, 467-481; Makrîzî, *es-Sülûk*, III/2, s. 797; a.mlf., *el-Mukaffe'l-kebir* (nşr. Muhammed el-Ya'lâvî), Beyrut 1411/1991, V, 71-73; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 279-280; Şevkânî, *el-Bedrü't-tâli*, II, 79; Ahmed İsâ, *Mu'cemü'l-eṭṭebbâ*, Beyrut 1361/1942, s. 354-357; Brockelmann, *GAL*, II, 100, 171; *Suppl.*, II, 93, 169; Sarton, *Introduction*, III, 899-901; M. Ullmann, *Die Medizin im Islam*, Leiden 1970, s. 179; Sâlihîyye, *el-Mu'cemü's-sâmil*, I, 95; U. Rebstock, *Rechnen im islamischen Orient*, Darmstadt 1992, s. 36-37; *IC*, XIII/4 (1939), s. 513 vd.; J. J. Witkam, "Ibn al Akfânî (d. 749/1348) and his Bibliography of the Sciences", *Manuscripts of the Middle East*, II, Leiden 1987, s. 37-41; a.mlf., "Ibn al-Akfânî", *El² Suppl.* (İng.). s. 381.

İHSAN FAZLIOĞLU

İBNÜ'L-EKVA'

(bk. ÂMİR b. SİNÂN).

İBNÜ'L-ENBÂRÎ, Ebû Bekir (أبو بكر ابن الأنباري)

Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım
b. Muhammed el-Enbârî
(ö. 328/940)

Arap dili ve edebiyatı,
Kur'an ilimleri ve hadis âlimi.

18 Receb 271'de (9 Ocak 885) Bağdat yakınlarındaki Enbâr'da doğdu. İlmî çalışmalarına Bağdat'ta devam ettiği için Bağdâdî nisbesiyle de anılır. İbnü'l-Enbârî, küçük yaşta babası Kâsım b. Muhammed el-Enbârî ile birlikte Bağdat'a gitti. Başta dönemin Kûfe dil mektebi üstadı

Sa'leb olmak üzere İsmâil b. İshak el-Cehdamî ve Ahmed b. Heysem el-Bezzâz gibi âlimlerden dil, edebiyat, lugat, nahiv, şiir, kıraat, tefsir ve hadis dersleri aldı. Kıraat ilminde hem babasının hem kendisinin hocası babasının amcası olan Ahmed b. Beşşâr el-Enbârî'dir. Bir ara Abbâsî Halifesi Râzî-Billâh'ın çocuklarının eğitim görevini de üstlendi. Hayatı boyunca hiç evlenmeyen ve münzevî bir hayat yaşayan İbnü'l-Enbârî 10 Zilhicce 328'de (16 Eylül 940) Bağdat'ta vefat etti. Hanbelî mezhebine mensup dindar bir âlim olup çok güçlü bir hâfızaya sahipti. Bizat kendisi tefsir, hadis ve şiire dair ezberinde on üç sandık dolusu kitap tutacak kadar mâlumatın bulunduğunu söylemiştir. İbnü'l-Enbârî hadis rivayetinde sika ve sadûk olarak nitelenir. Bağdat'taki Mansûr Camii'nin bir köşesinde babasının, diğer bir köşesinde kendisinin hadis okuttuğu, başta Dârekutnî olmak üzere birçok öğrencinin onun derslerine katıldığı bilinmektedir. İbnü'l-Enbârî'nin bütün ilimlerde üstat olduğu (İbnü'l-Esîr, VIII, 118), Arap dili ve edebiyatını çok iyi bildiği, özellikle Kûfe dil mektebini onun kadar özümseyen bir başka âlimin bulunmadığı kaydedilmektedir (Yâkût, VI, 73).

Eserleri. A) Kıraat. 1. *Kitâbü'İzâhi'l-vakf ve'l-ibtidâ'* (fi Kitâbillâh). Müellifin imam İakabiyla anılmasını sağlayan eseri olup Muhyiddin Abdurrahman Ramazan tarafından neşredilmiştir (I-II, Dımaşk 1390/1971). 2. *Kitâbü'l-Hâ'ât* (fi Kitâbillâh) (nşr. Nevâr Muhammed Hasan Âli Yâsîn, *Mecelletü'l-Belâğ*, VI/4 [Bağdat 1976], s. 68-73; VI/5, s. 62-72). 3. *Kitâbü'l-Elifât* (*Kitâbü Şerhi'l-elifât, Kitâb Muḥtaşar fi zikri'l-elifât, Kitâbü'l-Elifâti'l-mübtede'ât fi'l-esmâ' ve'l-ef'âl, Kitâbü'l-Hemze*). Kur'an kıraatında vasil halinde okunan ve okunmayan eliflere (hemze) dair olup Ebû Mahfûz Kerîm Ma'sûmî (RAAD, XXXIV/2 [1959], s. 273-290; XXXIV/3, s. 447-461), Hasan Şâzelî Ferhûd (*Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb*, sy. 6 [Riyad 1979], s. 69-94; Kahire 1401/1980) ve Ali Tefvîk Hamed (*Eb-hâşû'l-Yermûk*, III/1 [Yermük 1405/1985], s. 7-43) tarafından yayımlanmıştır. 4. *Kitâbü Mersûmî'l-ḥaṭ* (nşr. İ. Ali Arşî, Yeni Delhi 1977).

B) Dil ve Edebiyat. 1. *ez-Zâhir fi me'ânî kelimâtî'n-nâs* (*ez-Zâhir fi'l-luğa, ez-Zâhir fi me'ânî [ma'ne]l-kelâm [kelimât] ellezî [elleti] yesta'milühû'n-nâs*). Müellif bu eserinde halkın namaz, dua, tesbih ve günlük konuşmalarında anlamlarını bilmeden kullandığı tâbir, ifade, deyim ve atasözlerinin mânalarını açıklamıştır

İbnü'l-Enbârî'nin *Kitâbü'l-İzâh* adlı eserinin ilk iki sayfası (Köprülü Ktp., nr. 11)

(nşr. Hâtim Sâlih ed-Dâmin, I-II, Bağdad 1399/1979; Bağdad 1408/1987). Büyük ölçüde Mufaddal ed-Dabbî'nin *el-Fâhîr fi'l-emşâl*'ine dayanan eser *Lisânü'l-'Arab*, *el-Muḥaṣṣas*, *el-'Ubâbû'z-zâhir* ve *et-Tekmile* gibi sözlüklerin temel kaynaklarından olup Abdurrahman ez-Zeccâcî (Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, Lugat, nr. 557) ve Ebû Bekir Hattâb b. Yûsuf el-Mâridî el-Kurtubî tarafından ihtisar edilmiştir. 2. *Kitâbü'l-Ezdâd*. Arap dilindeki zıtt anlamlı kelimelere dair en geniş lugattır. Martinus Theodorus Houtsma (Leiden 1881; Kahire 1325/1907), Muhammed Abdülkâdir Saîd er-Râfî – Ahmed eş-Şinkîfî (Kahire 1325/1907) ve Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm (Küveyt 1380/1960; Beyrut 1407/1987) tarafından yayımlanan eseri Takıyyüddin Abdülkâdir et-Temîmî *Muḥ-taşaru Kitâbi'l-Ezdâd* adıyla ihtisar etmiş (Chester Beatty Library, nr. 5060), Muhammed b. Ahmed b. Hamza el-İskenderânî de *Tertîbü Kitâbi'l-Ezdâd 'alâ ḥurûfi'l-mu'cem* adıyla alfabetik olarak düzenlemiştir (Kahire, el-Hizânetü't-Teymûriyye, Lugat, nr. 246-247). 3. *Kitâbü'l-Müzekker ve'l-mü'enneş* (*Kitâbü'l-Tezkîr ve't-te'nîs*). Kendi konusunda yazılan en mükemmel kitaplardan olup Tânk Abdü Avn el-Cenâbî (Bağdad 1978; I-II, Beyrut 1986) ve Muhammed Abdülhâlik Udayme (Kahire 1401/1981) tarafından neşredil-

miştir. 4. *Kaşıde fi müşkilî'l-luğa ve şerḥuhâ* (*Risâle fi'l-luğati'l-ğaribeti'l-'Arabiyye*, *Ğarîbû'l-luğa*, *Manzûme fi'l-luğa*). Arap dilindeki nâdir ve garîb kelimelere dair 103 beyitlik kasîde-i lâmiyye ve şerhinden ibaret olan eseri İzzeddin el-Bedevî en-Neccâr (MMLADm., LXIV/4 [1989], s. 617-693) ve Abdücelîl et-Temîmî (Beyrut 1989) yayımlamıştır. 5. *el-Emâlî* (*el-Mecâlis*, *el-Mu'câlesât*). Dil, edebiyat, lugat, nahiv, şiir, tefsir, hadis ve ahbâra dair notlardan meydana gelen eserden sadece bir meclis zamanımıza ulaşmıştır (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, nr. 88/10, vr. 139^a-145^a). *Kitâbü Mes'ele mine't-te'accüb* (nşr. Muhyiddin Tefvîk İbrâhîm, *Mecelletü Âdâbi'r-râfîdîn*, V [Musul 1974], s. 3-13), *Sebebü vaz'ı 'ilmi'l-'Arabiyye* (*et-Tuḥfetü'l-behiyye* içinde [İstanbul 1302], s. 49-51) ve *Mes'ele mine'l-ilkâ* (Süyûtî, *el-Eşbâh*, IV, 122-123) bu eserden alınmış bazı kısımlar olmalıdır. 6. *Şerḥu Ğâyeti'l-maḥsûd fi'l-Maḥsûr ve'l-memdûd*. İbn Düreyd'in maksûr ve memdûd isimleri topladığı meşhur manzumesinin şerhidir (Dârü'l-kütübî'l-Misriyye, Mecâmî', nr. 755). 7. *Şerḥu'l-Kaşıdî's-seb'î't-ıvâli'l-Câhiliyyât*. İmruülkays, Tarafe b. Abd, Zühayr b. Ebû Sülmâ, Antere, Amr b. Külsûm, Hâris b. Hillize ve Lebîd b. Rebîa'ya ait *Mu'allakâtü seb'* olarak tanınan yedi kasidenin şerhi olup Abdüsse-

lâm Muhammed Hârûn tarafından neşredilmiştir (Kahire 1382/1963). Eserin bazı bölümlerini Osman Reşer (Oskar Rescher) ayrı olarak yayımlamıştır. "Şerḥu Mu'allakati 'Antere" (RSO, IV/4 [1911-1912], s. 301-331; V/5 [1914], s. 317-352; VI/6 [1915], s. 931-959), "Şerḥu Mu'allakati Tarafe" (İstanbul 1329/1911), "Şerḥu Mu'allakati Zühayr" (MO, VII [Paris 1913], s. 137-195). Ali Muhammed (Nûr) el-Medenî eser üzerinde *el-İ'râb fi Şerḥi'l-Kaşıdî's-seb'î't-ıvâli'l-Câhiliyyât* adıyla bir çalışma yapmıştır (Riyad 1414). 8. *Dîvânü 'Âmir b. Tufeyl bi-şerḥi'l-Enbârî*. Âmir b. Tufeyl'in şiirleri ve bunların şerhlerine dair hocası Sa'leb'den yaptığı nakillerle kendi ilâvelerinden oluşan eseri Charles James Lyall (Leiden-London 1913) ve Enver Ebû Süveylim (Beyrut 1416/1996) neşretmiştir. 9. *Şerḥu'l-Mufaḍḍaliyyât*. Mufaddal ed-Dabbî'ye ait eski Arap şiirine dair antolojinin şerhidir. İbnü'l-Enbârî, babası Kâsım el-Enbârî tarafından yapılan şerhi düzenlemiştir ve bazı ilâvelerde bulunmuştur. İlk defa İstanbul'da (1308) kısmen basılan eseri Charles James Lyall İngilizce tercümesiyle birlikte yayımlamıştır (Beyrut 1920). Muhammed Saîd eş-Şevvây, *el-Mesâ'ilü'n-naḥviyye ve's-şarfiyye fi şerḥi'l-Kâsım el-Enbârî li'l-Mufaḍḍaliyyât* adıyla bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (1409, Câmiatü'l-İlmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye). 10. *Şerḥu (ğaribi) Huṭbeti 'Â'îşe Ümmi'l-mü'minîn fi ebihâ Ebî Bekir eş-Şiddîk* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid, MMLADm., XXXVII [1962], s. 414-427; Di-maşk 1962).

İbnü'l-Enbârî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *Naḳzu mesâ'ilü İbn Şenebûz* (İbn Şenebûz'un şâz kıraatlerine reddiye), *er-Red 'alâ men ḥalefe Muḥḥafa 'Osmân*, *er-Red 'ale'l-mülḥidîn fi'l-Kur'ân*, *Risâle fi'l-müşkil* (*Te'vîl müşkilî'l-Kur'ân* sahibi İbn Kuteybe'ye ve Ebû Hâtim es-Sicistânî'ye reddiye), *Kitâbü'l-Müşkil fi ma'âni'l-Kur'ân* (Tâhâ sûresine kadar), *Zâmâ'irü'l-Kur'ân*, *Tefsîrû's-şahâbe*, *en-Nâsiḥ ve'l-mensûḥ*, *Ğarîbû'l-hadîs*, *el-Vâzih fi'n-naḥv*, *el-Muvazzâh* (*el-Müzih*) *fi'n-naḥv*, *el-Kâfi fi'n-naḥv*, *Şerḥu'l-Kâfi*, *el-Maḥsûr ve'l-memdûd*, *Edebü'l-kâtib*, *Şerḥu Edebü'l-kâtib* (*li'bn Kuteybe*), *el-Hicâd*, *el-Lâmât*, *el-Vasîṭ*, *Şerḥu (Kaşıdeti) Bânet Sü'âd* (*li-Ka'b b. Zühayr*), *Şerḥu (ğaribi) Ḥadîsi Üm Zer'*, *Şerḥu (ğaribi) Kelâmi Hind b. Ebî Hâle fi-şifati Rasûlillâh*, *Risâle fi şerḥi Ma'âni'l-keziḥ*, *en-Nevâdir*, *Aḥbâru İbni'l-*

Enbârî. Müellifin ayrıca eski Arap şiirinden seçerek meydana getirdiği *Kitâbü'l-Câhiliyyât* adlı bir antoloji ve şerhinin bulunduğu ve A'sâ Meymûn b. Kays, Züheyr b. Ebû Sülmâ, Nâbîga ez-Zübânî, Nâbîga el-Ca'dî, Râilîbil'in divanlarını derleyip şerhettiği kaydedilmektedir. Kaynaklarda İbnü'l-Enbârî'ye nisbet edilen *Halku'l-insân*, *Halku'l-feres* ve *el-Em-sâl* adlı eserler muhtemelen babası Kâsım el-Enbârî'ye aittir. Yine ona izâfe edilen *'Acâ'ibü 'ulûmi'l-Kur'ân* ise (İskenderiye, Mektebetü'l-belediyye, nr. 3599) eserde geçen bazı isimlerden anlaşıldığına göre daha sonraki bir döneme aittir.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî, *İzâhu'l-vakf ve'l-ibtidâ'* (nşr. Muhyiddin Abdurrahman Ramazan), Dimaşk 1390/1971, I, 9-19; a.mlf., *Şerhu Hutbeti 'Âişe ümmi'l-mü'minîn fi ebihâ* (nşr. Selâhaddin el-Müneccid), Beyrut 1980, neşredenin girişi, s. 5-15; a.mlf., *ez-Zâhir fi me'âni kelimâti'n-nâs* (nşr. Hâtım Sâlih ed-Dâmin), Bağdad 1399/1979, neşredenin girişi, I, 5-78; a.mlf., *Kitâbü'l-Ezdâd* (nşr. Ebû'l-Fazl İbrâhîm), Beyrut 1407/1987, neşredenin girişi, s. e-h; a.mlf., *Şerhu'l-Kaşâ'idü's-seb'i't-tivâli'l-Câhiliyyât* (nşr. Abdüsselâm M. Hârûn), Kahire 1382/1963, neşredenin girişi, s. 5-15; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, III, 181; Kemâleddin el-Enbârî, *Nühzetü'l-elibbâ'* (nşr. İbrâhîm es-Sâmerrâî), Zerkâ [Ürdün] 1405/1985, s. 197-204; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, VI, 73; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VIII, 118; İbnü'l-Kıftî, *İnbâhu'r-ruvât*, III, 201-208; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 463; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 57; İbn Fazlullâh el-Ömerî, *Mesâlik*, VII, 82-83; İbnü'l-Cezîrî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 230; Burhâneddin İbn Müflîh, *el-Makşadü'l-ersed* (nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin), Riyad 1410/1990, II, 488-489; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, II, 212-213; a.mlf., *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, Beyrut 1984, IV, 122-123; *Keşfü'z-zunûn*, I, 48, 116, 210, 722; II, 947, 1042, 1087, 1205, 1453, 1457, 1462, 1471, 1905; Ebû'l-Ferec Muâfâ b. Zeke-riyyâ el-Cezîrî, *el-Celisü's-sâlih* (nşr. Muhammed Mürsî el-Hûlî), Beyrut 1981, I, 82-84; Brockelmann, *GAL*, I, 119; *Suppl.*, I, 182; Sezgin, *GAS*, VIII, 151-154; IX, 144-147; Ahmet İhsan Türe, *Abû Bakr Muhammed İbn al-Anbârî, Hayatı, Kişiliği, Eserleri ve Kitab az-Zahir* (doktora tezi, 1966), Atatürk Üniversitesi; Ermin Işık, *Ebû Bekr Muhammed İbnü'l-Enbârî ve Kitâbu İdâhi'l-Vakf ve'l-İbtidâ Adlı Eserinin Edisyonu Kritisği* (öğretim üyeliği tezi, 1973), İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü; Cemil İbrâhîm Alveş, *İbnü'l-Enbârî ve cühüdühü fi'n-naḥu*, Beyrut 1977; Ali Muhammed Nûr el-Medenî, *Ebû Bekr İbnü'l-Enbârî: hayâtühü ve cühüdühü'l-luḡaviyye*, Riyad 1400; C. Zeydân, *Âdâb*, II, 211; Rudolf Zilheim, *el-Emsâlü'l-Arabîyyetü'l-kadîme* (trc. Ramâzan Abdüttewâb), Beyrut 1984, s. 176-181; Âzertâş Âzernûş, "İbnü'l-Enbârî", *DMBİ*, III, 46-49.

EMİN IŞIK

İBNÜ'L-ENBÂRÎ, Kemâleddin

(bk. ENBÂRÎ, Kemâleddin).

İBNÜ'L-ESÎR, İzzeddin (عز الدين ابن الأثير)

Ebû'l-Hasen İzzüddîn Ali
b. Muhammed b. Muhammed
eş-Şeybânî el-Cezîrî
(ö. 630/1233)

el-Kâmil ve Üsdü'l-gâbe
adlı eserleriyle tanınan
tarihçi, edip ve muhaddis.

4 Cemâziyelevvel 555'te (12 Mayıs 1160) Cizre'de (Cezîre-i İbn Ömer) doğdu; bundan dolayı Cezîrî nisbesiyle, babasının Esîrüddin lakabını taşımasından dolayı da İbnü'l-Esîr künyesiyle anılır. İlk İslâm fetihleri sırasında Irak'a yerleşen ve IV. (X.) yüzyılda Şehrîzor'da yaşarken Büveyhî Hükümdarı Adudüddeve'nin baskısıyla Cizre'ye giden Bekir b. Vâil kabilesinin Şeybanoğulları kolundan bir aileye mensuptur. İbnü'l-Esîr'in yazdıklarından, babasının Musul Atabegi İmâdüddin Zengî döneminde (1127-1146) Vezir Cemâleddin'in Cizre'deki nâibi, Mevdûd b. İmâdüddin Zengî devrinde ise (1149-1170) Cizre Dîvânü'l-harâci'nin reisi olduğu, aynı zamanda ticaretle ve Kasruharb adlı köyü ile Akime köyündeki çiftliğinde tarımla uğraştığı öğrenilmektedir (*et-Târîhu'l-bâhir*, s. 118, 147, 157). İbnü'l-Esîr babasının ölüm tarihi hakkında bilgi vermez; ancak onun 587'de (1191) hayatta olduğu anlaşılmaktadır (*a.g.e.*, s. 186-187).

Ebû'l-Kerem Esîrüddin, üçü de ileride İbnü'l-Esîr lakabıyla ün kazanacak birer âlim olan oğulları Mecdüddin, İzzeddin ve Ziyâeddin'in öğrenimiyle yakından ilgilenerek onları en yetkili hocalara gönderdi. İzzeddin yirmi bir yaşında iken hacca gitti ve Haremeyn'de bazı âlimlerle görüşüp onlardan hadis öğrendi; dönüşünde de bir süre Bağdat'ta kalarak Şâfiî fakihî Şeyh Ebû'l-Kâsım Yaîş ile hadisçi İbn Sükeyne'nin derslerine devam etti. 579 (1183) yılında, babası Esîrüddin'in çocuklarının tahsilini düşünerek Cizre'den ayrılıp o devrin önemli ilim ve kültür merkezlerinden biri olan Musul'a yerleşmesi üzerine Ebû'l-Fazl Abdullah et-Tûsî, Ebû'l-Ferec Yahyâ es-Sekafî, Ebû Mansûr Müslim es-Sihî ve İbn Şebbe en-Nahvî el-Mukrî'nin öğrencisi oldu. Ayrıca hocaları arasında Ebû Muhammed Abdullâh et-Tikrîti, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Efdalüzzaman, Cemâleddin Ebû Ali el-Hamevî, Ebû'l-Ferec Abdülmün'im el-Harrânî, Ebû Hafs Ömer el-Bağdâdî, Abdülmuhsin el-Hatîb et-Tûsî ve Kadî İbn Ganâim el-Halebî de vardı. İbnü'l-Esîr, tahsil hayatının bu son yıllarında Musul atabeginin sözlü mesaj-

larını halifeye iletmek üzere birkaç defa Bağdat'a gidip geldi ve her seferinde hem Abdülmün'im b. Küleyb gibi bilginlerden, hem de kütüphanelerdeki kıymetli kitaplardan ve temin edebildiği resmî belgelerden faydalandı. Bu arada yine atabegin elçisi sıfatıyla Dimaşk, Halep ve Kudüs'e gitti; sefâret görevini yerine getirmesinin yanında birçok fakih, kurrâ, muhaddis ve nahivciden de çeşitli bilgiler aldı.

Kudüs'ün fethinden sonra 584'te (1188) Dimaşk'ta Selâhaddin-i Eyyûbî ile görüşen ve Hittin Savaşı'nın cereyan ettiği alanı gezen İbnü'l-Esîr, aynı yıl hükümdarın Antakya Prinkepsliği'ne karşı düzenlediği sefere Musul askerlerinin yanında tarihçi olarak katıldı. Ardından Musul'a döndü ve ölümüne kadar hayatını Atabeg Bedreddin Lü'lü'nün himayesinde geçirdi. 603'te (1207) tekrar hacca, 626'da da (1229) Halep'e gitti. İbn Hallikân, İbnü'l-Esîr'in bu Halep ziyaretinde el-Melikü'l-Azîz'in atabegi Şehâbeddin Tuğrul tarafından saygın bir misafir olarak ağırlandığını bizzat gördüğünü söyler ve onu mütevazî, âhlâk ve fazilet âbidesi bir âlim olarak tanıtır; kendisinin de onun ilminden istifade ettiğini belirtir (*Vefeyât*, III, 349). İbnü'l-Esîr 627'de (1230) tekrar Dimaşk'a gitti; Müsnidüşşâm Kâsım b. Sasrâ ve Zeynülümênâ b. Asâkir'den semâ yoluyla hadis aldı; ertesi yıl Halep'e ve oradan da fazla gecikmeden Musul'a döndü. Ömrünün son yıllarında kendini hadis ilmine vakfederek ilerlemiş yaşına rağmen bu alanda öğrenci yetiştirip özellikle sahâbe biyografilerine ve hadis râvilerinin nisbelerine dair eserler verdi. İbnü'l-Esîr 25 Şâban 630'da (6 Haziran 1233) Musul'da vefat etti. Musul'daki kabrinin üzerinde bugün 1939'da yaptırılan büyük bir türbe bulunmaktadır.

el-Kâmil fi't-târîh adlı eseriyle haklı bir şöhrete kavuşan İbnü'l-Esîr aynı zamanda hadiste hâfızlık derecesine ulaşmış, usûl-i hadis, siyer, edebiyat, ensâb ve eyyâmü'l-Arab'da da üstat sayılmıştır; evi her zaman âlim ve ediplerle dolup taşardı. Hâfızası çok kuvvetli, zeki ve mütevazî bir insandı. Makam ve mevki sahibi olmayı istememiş, kendisine itibar gösteren Zengîler'in ve Eyyûbîler'in yaptıkları bütün teklifleri geri çevirmişti. *el-Kâmil*'de, önemli mevkiilerden çıkmış nice devlet adamının hiç beklemediği anda nasıl perişan bir hale düştüğünü anlattıktan sonra geçimini sağlayacak geliri olan bir insanın resmî görev almamasını tavsiye eder. İbn Kesîr, onun Musul hükümdarlarına vezirlik yaptığını söylerse de (*el-Bidâye*, XIII, 139) bu doğru değildir.